

K. Horedt, C. Seraphin

Die prähistorische Ansiedlung auf dem Weitenberg bei Sighisoara — Schässburg (Antiquitas, Reihe, 3. Abhandlungen zur Vor- und Frühgeschichte, zur klassischen und provinzial-römischen Archäologie und zur Geschichte des Altertums Hrsg. v. A. Alföldi, J. Straub und K. Takenberg. Bd. 10). Bonn, Rudolf Habelt Verlag GMBH, 1971, 102 с.

К. Горедт, С. Серафін

Доісторичне поселення у Вітенберзі поблизу Сігішоара—Шессбург (Древности, 3. Статті з доісторії і ранньої історії, класичної і провінціально-римської археології та історії старожитностей. Видавці А. Альфельді, Й. Штрауб і К. Такенберг, т. 10). Бонн, вид-во Рудольфа Габельта, 1971, 102 с.

Публікація широко відомої пам'ятки Вітенберг (Трансильванія) ввела в науковий обіг цінні матеріали епохи бронзи (це епонімна пам'ятка вітенберзької культури) і культури даків. «До цього часу,— констатує З. Секель,— культура Вітенберг залишається однією з найменш вивчених культур епохи бронзи»¹. У пізньолатенських пам'ятках, що належать до даків, також багато загадкового, а пізньолатенські матеріали з Турецької гори — одна з найвизначніших колекцій цієї культури².

Для радянських археологів рецензоване видання особливо цікаве тим, що з Вітенбергом пов'язують проблему становлення культури Ноа, яка відіграла помітну роль в історії Західної України і Молдавії, а пам'ятки даків тепер відкриті і на території нашої країни.

Цій пам'ятці довго не щастило. Поселення, розташоване поблизу м. Сігішоара (угорське Сегешвар, пімецьке Шессбург) на Турецькій горі або на горі Вітов (румунське Дялул Туркулуй, німецьке Вітенберг), було відкрите наприкінці минулого століття, а в 1902—1904 рр. його розкопав місцевий вчитель, аматор археології, Карл Серафін. Він у своїх пошуках намагався наслідувати Шліману, але з методикою останнього був обізнаний дуже поверхово. Розкопана площа становила половину території поселення, розташованого на мису і обмеженого з напільного боку валом і ровом. Не було розподілу шару по горизонтах, креслення не велись, глибина знахідок, очевидно, не відзначалась. Точні відомості про методику втрачені, бо польові щоденники Серафін стенографував і розшифрувати його записи тепер не вдається. Після закінчення робіт він приступає до підготовки матеріалів для видання. Звіт, задуманий з розмахом Шлімана (рукопис на 500 стор.), був завершений до 1913—1914 рр. Серафін намагався видати свою працю в Німеччині, але німецькі археологи побачили, що рукопис потребує серйозної фахової доробки. Губерт Шмідт, зауваження якого збереглися на полях звіту, вирішив провести в 1914 р. стратиграфічний зондаж пам'ятки для часткового виправлення допущених дослідником помилок та запропонував перебудувати план викладу, але цим намірам перешкодила війна.

У 1929 р. Г. Шроллер мав видати працю в скороченому вигляді, однак і ця спроба виявилась невдалою. Розчарований Серафін відійшов від занять археологією, і в літературі залишилось лише кілька коротких його заміток. Матеріал розійшовся по різних музейних колекціях і використовувався вченими для досліджень (В. Пирван, Г. Чайлд, П. Рейнеке та ін.), частково входив у видання (І. Кришан), а в 1933 р. став основою для виділення вітенберзької культури. В 1938 р. Курт Горедт розпочав нові розкопки на Турецькій горі і, узагальнивши всі наявні матеріали підготував дисертацію з питань вітенберзької культури. Але рукопис згорів в роки другої світової війни. Нова узагальнююча праця того самого автора вийшла в 1960 р.³, а в 1968 і 1969 рр. були видані монографії І. Х. Кришана, в яких опубліковані (за музейними матеріалами) численні зразки кераміки з латенського (дакського) шару Вітенберга⁴.

І, нарешті, К. Горедт підготував і видав саму публікацію пам'ятки. До цього видання ввійшов скорочений на чверть рукопис Серафіна (стор. 33—102) і доданий до нього альбом таблиць. Викладу передували написані К. Горедтом біографія К. Сера-

¹ Z. Szekely. Contributii la cunoasterea epocii bronzului in Sud-Estul Transilvaniei.— SCIV, t. 22, 1971, № 3, стр. 393.

² I. H. Crisan. Ceramica daco-getica, cu speciala privire la Transilvania. Bucuresti, 1969, стр. 7.

³ K. Horedt. Die Wietenbergkultur.— «Dacia», t. 4, 1960, стр. 107—137.

⁴ I. H. Crisan. Вказ. праця.

фіна (стор. 2—6) і короткий аналіз матеріалів обох фаз поселення Вітенберг з врахуванням новітніх досліджень (стор. 6—29). Є також список літератури.

Відаючи належне ентузіазму працьовитості К. Серафіна, слід все ж визнати, що його праця навіть для свого часу не досягла належного наукового рівня. Дослідник не зміг кваліфіковано розібратися в матеріалі, не розділив його на два різночасних комплекси. Він силкувався простежити в пам'ятці всі стадії безперервного розвитку культури від неоліту і мідного віку майже до середньовіччя. Опис знахідок подано в звіті не по горизонтах або комплексах, а за матеріалом (камінь, кістка, кераміка та ін.). Моделі візків не розпізнані і визначені як посудини і коробочки. Для сучасного читача висновки Серафіна не мають жодної цінності, важливі лише його повідомлення про факти.

Тим часом, усунувши з тексту явно недоречні посилання на троянські аналогії, К. Горедт залишив незмінним план викладу, класифікацію знахідок та періодизацію. Не перероблені й таблиці, на яких матеріал обох фаз поселення бронзового віку і пізнього латену — викладений вперемішку. Користуватися таблицями і текстом Серафіна незручно. Зрозуміло, що Горедт з поваги до австрства першовідкривача, прагнув зберегти джерело в незміненому вигляді. Проте доцільніше було б інакше розподілити матеріал у таблицях (по двох комплексах) і відповідно перебудувати текст, а також залишити, виділивши спеціальним шрифтом, всі каталожні формулювання Серафіна (хоч і в новому порядку), його польові спостереження та, можливо, класифікацію і термінологію (поруч із сучасною). Від його тексту слід залишити загальний опис пам'ятки та висновки (для характеристики принципів класифікації). Крім того, коротко викласти схему розгляду матеріалу за Серафіном. Решту краще описати наново, але залучити формулювання Серафіна. Від цього публікація тільки виграла б.

Розділи, написані К. Горедтом, у першій частині книги дають уявлення про сучасний стан проблематики, зв'язаної з пам'яткою. Оскільки детальний аналіз її був запропонований дослідником у праці 1960 р., у рецензованій книзі він зосереджує увагу на тих відкриттях та інтерпретаціях, які з'явилися за останні десять років, доповнюючи списки пам'яток обох культурних груп і взагалі більше розглядає проблеми вивчення цих культур, ніж конкретний матеріал. Втім, така орієнтація інтересів правомірна, особливо коли йдеться про спонімну пам'ятку.

З нових висновків Горедта про вітенберзьку культуру найцікавішою є пропозиція поділу її на три етапи за стратиграфією Диршиди (поселення майже з півтора-метровим шаром, розкопане Н. Кідюшаном).

У першому горизонті орнаментального мотиву спіралі на керамічних виробках ще нема. Вона з'являється лише в другому горизонті, а меандр — у третьому. Таким чином, тут немає «спіраль-меандрового орнаменту», обидва мотиви розділені в часі, що істотно впливає на уявлення про зв'язки культур. Паралельний розвиток орнаментики передбачається в культурі Тею. Розглядаючи кераміку поселення Вітенберг у світлі нових даних, Горедт зазначає, що на цій пам'ятці зафіксовані всі три етапи вітенберзької культури, але найбільше — матеріали третього. Дослідник наводить перелік комплексів, імпорти яких свідчать про зв'язки останньої з культурами Тею, Оттомань, Хатван та Монтеору. Водночас він уточнює снахронізацію.

Вітенберзьку культуру до недавнього часу було прийнято виводити з культур Коцофень та Шнекенберг. Цьому Горедт протиставив висновок про те, що між розвинутою вітенберзькою та культурою Коцофень існує розрив у часі, де могли бути ще якісь пам'ятки (стор. 14). Така думка знаходить підтвердження. Зокрема розкопане З. Селлем поселення Чомортан, яке ще не ввійшло в зведення Горедта, дало речовий матеріал, виділений в окрему культуру, яка хронологічно йде за культурами Коцофень та Шнекенберг і бере участь у складанні вітенберзької⁵. Але, за Горедтом, головну роль в її формуванні відіграли місцеві елементи, що походили з північно-західної частини Балканського півострова (територія Югославії) — осередку, під впливом якого перебувало населення Італії. Мається на увазі зв'язок бутмір—костолац—вітенберг, бутмір-апешінська культура. Осередок мав надсилати імпульси неодноразово: без цього не можна пояснити різночасність появи спіралі та меандру. На наш погляд, суть проблеми, очевидно, складніша, бо джерела зазначеного явища не показані в схемі Горедта.

Всупереч деяким авторам (А. С. Флореску, М. Руссу та ін.), які вбачають у культурі Ноа істотний внесок вітенберзької культури, Горедт вважає, що поступилася місцем першій, приселеній з Молдавії.

Латенські знахідки на поселенні мають аналогії серед інших місць знаходжень: тут є близько 100 розташованих рядами циліндричних ям (в інших публікаціях вони названі бочкоподібними), які містять кераміку, металеві знаряддя, зброю, кіньську зброю, прикраси, кістки людей і тварин, попіл. Висловлювалось багато припущень про їх функціональне призначення: господарські ями, примітивні печі, місця для покидьків, культові споруди, поховання. Однак хоч Серафін і знаходив поблизу багатьох з них «вогнища», але культурного шару з відповідними матеріалами немає. Для сміттевих ям виявлені в них предмети в надто доброму стані. Для могил, на думку Горедта, їх форми і розміри невластиві: тілопокладення мусили мати більшу площу, а тілоспалення — меншу. Якщо виключити цю можливість, зазначає Горедт, то в усякому разі

⁵ Z. Székely. Вказ. праця, стор. 393—397.

знову постає проблема способу поховання, який практикувався даками. В Карпатському басейні в пізньолатенський час до території даків прилягала «безмогильна» зона Південної Німеччини і Чехословаччини. Незважаючи на інтенсивні розкопки на дакських городищах з їх тисячним населенням і поблизу них не відкрито жодного поховання (стор. 19). Горедт вважає найбільш вірогідним, що ями Вітенберга мали культовий характер, а кістки людей — це залишки жертвоприношень.

Як нам здається, у Вітенберзі все ж відкрито могильник. Коли Г. Молдован в 1967 р. розкопав на Турецькій горі ще 12 таких самих ям (список наведено у Горедта на стор. 18), то виявилось, що попіл та кістяки розміщуються в різних ямах — факт, який Горедт відзначає, але не інтерпретує. Тим часом, найбільш імовірно, це має свідчити, що тут був біритуальний могильник: в одних могилах — тілоспалення, в інших — тілопокладення. Дивує вказівка Горедта на відсутність дакських могильників. Значний перелік їх наведено в праці М. Макрі, Д. Протасе та М. Руссу⁶. «Вогнища», про які повідомляє Серафін, ці автори вважають тим, що в нашій археологічній літературі прийнято називати «тризнами» (точнішим терміном було б «страви»), а в румунській — «поминками» (буквально «панахидами»).

Незважаючи на окремі невідлі зіставлення, зокрема непереконливе трактування звіриного стилю (стор. 9), у цілому текст Горедта відзначається повною компетенцією. Цей нарис допомагає краще зрозуміти та оцінити опубліковані матеріали і читається з інтересом. Книга ввійде в число публікацій класичних (в розумінні — хрестоматійних) пам'яток.

⁶ М. Макреа, Д. Протасе și М. Руссу. *Santierul arheologic Porolissum*. — МСА, vol. 7, 1961, стор. 363—370.

В. О. Дергачов, Л. С. Клейн